

**ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН 1920-х РР. У ФОНДАХ
ФЕДЕРАЛЬНИХ АРХІВІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

**ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ
РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ 1920-х ГГ. В ФОНДАХ
ФЕДЕРАЛЬНЫХ АРХИВОВ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

**SOURCES OF THE HISTORY OF DEVELOPMENT RUSSIAN-
UKRAINIAN RELATIONS 1920 RR. IN THE FUND FEDERAL
ARCHIVES RF**

Вперше зроблено детальний огляд фондів федеральних архівів Російської Федерації з проблеми російсько-українських відносин 20-х рр. ХХ ст. Привернуто увагу до російських архівних установ, які зберігають документи з історії державного будівництва, міжреспубліканських політичних та економічних відносин. Розглянута специфіка документів, зроблено спробу виділити найбільш перспективні, для дослідників окресленої проблеми, фонди. Доведено, що використання документів та матеріалів, що зберігаються в архівах Російської Федерації, значною мірою розширює перспективи дослідження.

Ключові слова: російсько-українські відносини, федеральні архівні установи Російської Федерації.

Впервые сделан детальный обзор фондов федеральных архивов Российской Федерации по проблеме российско-украинских отношений 20-х

гг. XX века. Привлечено внимание к российским архивным учреждениям, хранящих документы по истории государственного строительства, межреспубликанских политических и экономических отношений. Рассмотрена специфика документов, сделана попытка выделить наиболее перспективные для исследователей обозначенной проблемы, фонды. Доказано, что использование документов и материалов, хранящихся в архивах Российской Федерации, в значительной степени расширяет перспективы исследования.

Ключевые слова: российско-украинские отношения, федеральные архивные учреждения Российской Федерации.

First made a detailed review of federal funds archives of the Russian Federation on the issue of Russian-Ukrainian relations 20-ies of XX century. Draw attention to Russian archival institutions to document the history of nation-building, inter-political and economic relations. The specification document attempts to identify the most promising for researchers outlined the problem assets. It is shown that the use of documents and materials stored in the archives of the Russian Federation, largely expanding research prospects.

Keywords: Russian-Ukrainian relations, federal archival institutions of the Russian Federation.

Сучасні політичні, економічні та культурні процеси, що існують у відносинах Росії і України, викликають великий інтерес науковців до витоків, що повертають нас у добу 1920-х років. Інтерес до вивчення міждержавних/міжреспубліканських відносин, що десятиріччями замовчувалися, викликаний також тим, що суспільно-політичні події того періоду серйозно вплинули на подальший розвиток українського суспільства. Навіть сьогодні ще продовжують існувати певні стереотипи минулого у свідомості окремих людей, які негативно впливають на встановлення відносин між двома державами – Російською Федерацією та

Україною. Тому дослідження стану російсько-українських відносин в умовах становлення тоталітарного режиму надає темі особливої актуальності.

Інтерес до цієї теми посилюється й тим, що незважаючи на велику кількість літератури, присвяченої цій проблемі, існує низка питань, які залишаються не висвітленими й досі. Це пояснюється передусім недоступністю для радянських дослідників значної кількості документальних джерел з національної політики партії більшовиків, процесу становлення російсько-українського кордону та економічних відносин даного періоду. Вивчення цих проблем можна вважати невичерпними, оскільки з'являтимуться нові документи, нові аспекти для дослідження, що спонукатиме науковців повертатися до цієї теми знов.

Архівні документи є найважливішим джерелом достовірної інформації практично про всі можливі аспекти розвитку суспільства. До архівних джерел постійно звертаються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Особливістю архівного фонду і одним з основних відмінностей його від інших інформаційних фондів є те, що його обсяг постійно зростає за рахунок нових надходжень, причому з плином часу інформаційна, історична та наукова цінність архівної інформації не знижується, а, навпаки, постійно зростає. Тому збільшується і інтерес дослідників до архівної інформації.

Демократизація суспільства, все більша його відкритість мали своїм результатом і розширення доступу до інформації, в тому числі до архівних документів.

Метою даної публікації є виявлення, джерельний аналіз та запровадження до наукового обігу інформації, що міститься в масиві документів архівних установ Російської Федерації задля з'ясування основних тенденцій і характеру російсько-українських відносин 20-х років ХХ ст.

Федеральні архіви Російської Федерації – це спеціалізовані державні установи, основна ланка системи закладів архівної служби Росії. З метою постійного (вічного) зберігання довіреній їм державної частини Архівного фонду Російської Федерації вони здійснюють облік архівних документів,

забезпечують їх збереження, комплектуються документами державних організацій і переданими їм документами недержавних організацій і фізичних осіб; створюють і удосконалюють науково-довідковий апарат до архівних документів та інформаційні технології. Документи, що стосуються окресленої вище теми, сконцентровані у Державному архіві Російської Федерації, Російському архіві соціально-політичної історії та Російському державному архіві економіки.

Зважаючи на те, що керівництво Радянської України було обмежене у проведенні власної національної політики, а більшість рішень, що регулювали національні процеси в Україні, приймалось вищим партійно-державним керівництвом Радянської держави, то важливе значення для проведення якісного історичного дослідження має вивчення документів вищих органів влади РСФРР та СРСР. Отже, використання документів та матеріалів, що зберігаються в архівах Російської Федерації, значною мірою розширює перспективи нашого дослідження.

Багато цінних джерел за темою дослідження міститься у фондах Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ), в якому зберігаються документи вищих органів влади та органів державного управління СРСР з Жовтневої революції до 1991 р.

Фонди радянського часу складають основну частину документів архіву. У першу чергу, це фонди вищих органів державної влади і державного управління загальносоюзного і російського значення, в тому числі Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету (ВЦВК, 1917 – 1936) [1], Ради праці і оборони СРСР при РНК СРСР (РПО, 1923 – 1937) [2], Ради Міністрів СРСР (1923 – 1991) [3], Народного комісаріату національностей (Наркомнац, 1917 – 1924) [4], Адміністративної комісії при Президії ВЦВК (1918 – 1938) [5], Комісія ЦВК по районуванню (1923 – 1928) [6].

У процесі дослідження окресленої проблеми використовувалися документи фонду Ради Народних Комісарів РСФРР (ф. Р-130). Це, передусім, протоколи засідань та постанови РНК РСФРР, записи телеграфних розмов,

листування та інші діловодні документи, в яких віддзеркалився суперечливий процес формування української радянської державності та роль Радянської Росії у цьому процесі.

Важливі документи містяться також у фондах Народних комісаріатів РСФРР, зокрема, Народного комісаріату у справах національностей. Для нашої теми значний інтерес становлять, передусім, документи Українського відділу Наркомнацу РСФРР. У постановах та розпорядженнях колегії Українського відділу, звітах та доповідних записках простежується загальне ставлення органів радянської влади до національно-культурних запитів українського населення РСФРР.

Велика колекція цінних документів, що розкривають зміст досліджуваної проблеми, зберігається у фондах Всеросійського центрального виконавчого комітету [1] та Центрального виконавчого комітету СРСР [8]. Особливе значення для нашого дослідження мають стенограми, протоколи та постанови тих засідань ВЦВК та ЦВК СРСР, в яких порушувалися українські проблеми. Так, на засіданнях виконавчих комітетів широко обговорювалися питання конкретизації взаємостосунків радянських республік, формування державного апарату Української СРР, чіткого розмежування кордонів РСФРР та УСРР тощо.

Значна кількість маловідомих документів міститься у фондах Адміністративної комісії при президії Всеросійського центрального виконавчого комітету та Комісії Центрального виконавчого комітету СРСР з районування. В матеріалах названих фондів яскраво відображено не лише динаміку адміністративно-територіального реформування в Радянській державі, але й складний процес визначення північних, східних та південних кордонів Української СРР упродовж 1920-рр. Особливу цінність становлять протоколи і стенограми засідань комісії ЦВК СРСР з врегулювання кордонів між УСРР, РСФРР та БСРР, історико-етнографічні довідки академіків Д.І. Багалія і М.С. Грушевського з питань етнографічного кордону України, протоколи засідань технічної підкомісії, протоколи і стенограми засідань

паритетної комісії, опрацьовані статистичні дані, висновки відомств, листування, пояснювальні записки та інші матеріали, які ілюструють складний процес визначення кордону Української СРР та роль в ньому національного фактору.

Великий пласт документів, які допомагають всебічно осмислити проблеми правового регулювання спочатку міждержавних, а з 1923 р. – міжреспубліканських відносин між РСФРР і УСРР, зберігається в Російському державному архіві соціально-політичної історії (РДАСПІ).

Документи РДАСПІ становлять два основні тематичні комплекси: документи по соціальній і політичній історії Західної Європи (XVII – XX ст.); документи по політичній та соціальній історії Росії і СРСР нового і новітнього часу (друга половина XIX – початок XXI ст.).

До складу кожного комплексу входять фонди і колекції документів політичних партій, громадських рухів, течій, організацій і установ, колекції архівних матеріалів, що відносяться до певних історичних подій, і відповідні особисті фонди теоретиків, керівників та активних учасників подій і організацій.

У партійних документах відображені всі принципові питання розвитку народного господарства, ідеології, культури, соціальних процесів і т. д. Тому жодне питання історії внутрішньої і зовнішньої політики Радянського уряду не можна зрозуміти і вивчити без серйозного аналізу документів КПРС. Документи КПРС в усі часи характеризувала войовнича непримиренність по відношенню до будь-якого інакомислення, готовність до вибухового придушення всякого незгоди, традиційна агресивність комуністичної ідеї.

Найбільшу цінність для нашого дослідження становлять документи та матеріали, що зберігаються у фонді Центрального комітету КПРС (ф. 17). В ньому, зокрема, зібрані документи колективних органів ЦК – пленумів, політбюро, оргбюро, секретаріату і апарату ЦК (відділів, управлінь, комісій, секторів та ін.), рішення яких визначали характер політичних та економічних відносин між Росією та Україною. Особливий інтерес становлять протоколи

засідань політбюро ЦК РКП(б)-ВКП(б) та матеріали до них, які сконцентровані у описі №3, вказаного фонду. Саме на засіданнях політбюро приймалися рішення щодо форми об'єднання радянських республік, визначалися напрямки та межі реалізації економічної політики та особливостей адміністративно-територіального устрою. Зазначимо, що частина постанов політбюро та матеріали до них, що мала гриф вищої форми секретності, оформлювалася в «особливих протоколах» політбюро, що нині складають опис №162, вказаного фонду.

Серед фондів архіву є унікальні документи по створенню політичного бюро ЦК РКП(б). Впродовж багатьох десятиліть в Радянському Союзі існувала унікальна у всесвітній політичній історії практика: тільки після утвердження Політбюро ЦК найважливіші постанови всіх органів представницької влади і уряду набували законної сили. Тільки після прийняття Політичним бюро ЦК відповідних рішень розпочиналося будівництво великих заводів і фабрик, виділялися кошти армії, флоту, авіації, селянським господарствам, заключалися економічні, політичні угоди із закордонними державами, фінансувалася легальна й нелегальна діяльність Комуністичного Інтернаціоналу і його секцій, комуністичних партій багатьох країн.

Політбюро було утворено в розпал підготовки до жовтневого перевороту 10(23) жовтня 1917 р. Але вперше проблема створення Політбюро і організаційного його оформлення була піднята на VIII з'їзді РКП(б) в доповіді Г.Зинов'єва з організаційного питання на ранковому засіданні 22 березня 1919 р. [15, с. 285]. В резолюції з'їзду зазначалося: «Політичне бюро складається з 5 членів Центрального Комітету. Всі решта членів ЦК, що мають можливість брати участь в тому чи іншому засіданні Політбюро, користуються на засіданнях Політичного бюро дорадчим голосом. Політичне бюро приймає рішення з невідкладних питань, і про свою роботу за 2 тижні робить звіт черговим зборам Центрального Комітету» [15, с. 425]. Рішенням з'їзду був створений ще один постійний орган ЦК – Організаційне бюро, яке

спрямовувало всю організаційну роботу партії і кожний із 5 членів якого очолював відділ ЦК.

25 березня 1919 р. на першому пленумі ЦК, обраному VIII з'їдом РКП(б), членами Політбюро були обрані В.І. Ленін, Л.Д. Троцький, І.В. Сталін, М.М. Крестинський, Л.Б. Каменєв, кандидатами Г.Є. Зинов'єв, М.І. Бухарін, М.І. Калінін [17, с. 135]. Саме ці особи були задіяні в прийнятті важливих рішень, що стосувалися «українського питання».

Уже 23 квітня 1919 р. в протоколі із 3 питань, які розглядалися на засіданні Політбюро, 2 стосувалися України (2 – Україна, 3 – Крим (про створення Кримської Радянської республіки)). Уже через тиждень на засіданні Політбюро 28 квітня 1919 р. слухалося декілька питань, що стосувалися України. Це питання про призначення Іоффе в Раду Оборони України; звіт про перебування Каменєва на Україні; склад українського Наркомпроду; склад Кримського уряду.

Серед ключових питань, що розглядалися Політбюро у 1919 р. було питання про воєнно-політичний союз з Радянськими республіками. На засіданні Політбюро від 13 серпня 1919 р. розглядалося питання про загальне становище на Україні.

Неодноразово на засіданнях Політбюро розглядалося питання про стан продовольчої роботи на Україні. Практично з початку 1920 р. кількість питань порядку денного, що виносилися на засідання Політбюро ЦК РКП(б) збільшувалося, в окремих випадках досягала 40. Але за будь-яких обставин питання, що стосувалися України, розглядалися в першій десятці. Найчастіше це були питання, що стосувалися заготівлі хліба на Україні.

Закордонні підприємці, що вперше зав'язували торгівельні контакти з Радянською Росією, дивувалися процесу прийняття в цій країні рішень. Так, Дж. Уркарт, англійський комерсант був щиро здивований, дізнавшись про те, що саме Політбюро, за наявності згоди з боку Наркомату зовнішньої торгівлі, відхилило його пропозиції про створення концесії [16, с. 209].

З протоколами Політбюро могли знайомитися члени і кандидати в члени ЦК. 23 квітня 1921 р. політбюро вирішило надсилати витяги із своїх протоколів в обласні бюро ЦК, а 30 квітня того ж року дозволило читати протоколи Політбюро відповідальним інструкторам ЦК.

21 липня 1923 р. Політбюро ще раз продемонструвало послідовну відданість ієрархічному принципу дозування інформації (на верхній сходинці отримували максимум, на нижній сходинці – мінімум), постановило протоколи Політбюро надсилати 9 членам Президії ЦКК, а матеріали, що надсилалися членам Політбюро, направляти лише 3 членам Президії ЦКК [9, арк. 2].

У зв'язку з активізацією зовнішньополітичної діяльності радянської держави все більше відповідних проблем обговорювалося на засіданнях Політбюро. Рішення по багатьох із них все частіше стали фіксуватися під грифом підвищеної секретності – «особлива папка».

Цікава форма занесення рішень в протоколи, яка була визначена Політбюро листопаді 1919 р.: «Подавати протоколи Політбюро як можна обережніше і коротше» [9, арк. 1], у грудні 1923 р. ще раз було підкреслено, що «в протоколи Політбюро нічого, крім рішень Політбюро, записуватися не повинно» [9, арк. 2]. Фактично такий порядок оформлення протоколів зберігався до кінця 1940-х рр.

У протоколах вказувалося: хто був присутній на засіданнях, які питання розглядалися, хто був ініціатором постановки і доповідачем з того чи іншого питання і які постанови були прийняті. Тому робота лише з протоколами Політбюро цього періоду не дає вичерпної відповіді про стан та перспективи врегулювання «українського питання».

Всі рішення Політбюро були секретними. Список осіб, які мали право отримувати або знайомитися з конспіративними матеріалами ЦК, до яких, безумовно, належали і протоколи Політбюро, постійно змінювалися впродовж 1920-х рр. Визначення цього списку було прерогативою Секретаріату ЦК. Вперше такі списки були затверджені у квітні-травні 1921

р. [9], надалі він змінювався за принципом все більшого посилення режиму секретності. З протоколами Політбюро знайомилися члени ЦК в Москві і на місцях, окремі рішення направлялися безпосередньо виконавцям.

В той же час для постанов Політбюро, Оргбюро і Секретаріату ЦК, що мали директивний характер «загальнопартійного значення», що проводилися в життя «всією партією в цілому або партійною пресою» - режим секретності за постановою пленуму ЦК у серпні 1924 р. дещо пом'якшувався [19, с. 92]. Члени ЦК могли оголошувати їх на закритих засіданнях або на засіданнях відповідальних працівників.

У РДАСПІ є можливість працювати з оригіналами протоколів засідань Політбюро за 1920-ті рр. Ці оригінали протоколів РДАСПІ отримав у 1993 р. із Архіву Президента Російської Федерації. Вони включають в себе порядок денний, список доповідачів, список присутніх на засіданнях, а також набір карток, на кожній із яких фіксувалися дата засідання, номер протоколу і пункту, формулювання питання, що розглядалося (з вказівкою прізвищ його авторів і доповідачів) і прийняте рішення, вказувалось, кому надіслані виписки з цього рішення. У разі прийняття рішення з грифом «особлива папка», картка з протоколу не вилучалась, на ній робилися помітки: «Рішення – особлива папка».

У випадку, якщо питання стенографувалося, на картці після його формулювання робилася відмітка: «Питання стенографувалося». Стенограми засідань Політбюро і окремих питань порядку дня, що збереглися, включені в колекцію оригінальних протоколів і містяться в кінці кожного скликання.

Кожний такий протокол підписувався безпосередньо секретарем ЦК або ставилося факсиміле його підпису і завірявся печаткою ЦК. Підписні протоколи, що зберігаються в РДАСПІ, підписані секретарями ЦК Молотовим, Сталіним, Рудзутаком, Андреевим, Кагановичем та ін.

Інформація про те, як проходило голосування питання, кому розсилалось прийняте по ньому рішення, чи були додаткові матеріали до нього, в підписному екземплярі протоколів відсутні.

Як вказувалося вище, найсекретніші рішення Політбюро оформлялися під грифом вищого ступеню секретності – «особлива папка». Практика виокремлення із протоколів особливо секретних рішень походить з перших років діяльності Політбюро. Так, 8 листопада 1919 р. було прийнято постанову Політбюро: «Рішення з найбільш серйозних питань не заносити до офіційного протоколу, а товаришу Крестинському зазначати їх собі в пам'яті і для особистого виконання» [17, с. 37].

1 лютого 1922 р. при вирішенні питання про покращення роботи Секретаріату і Політбюро було відзначено, що «для особливо секретних пропозицій і рішень Політбюро ведеться його спеціальний протокол (окремо від звичайних протоколів Політбюро), що не розсилається членам ЦК» [17, с. 283]. Однак на практиці, судячи по наявним в РДАСПІ протоколам, виділення особливо секретних рішень вищих партійних інстанцій в особливий протокол почалося з травня 1923 р.

Особливі протоколи не розсилались, як звичайні протоколи, розсилці підлягали тільки виписки з особливих протоколів, в яких фіксувалася лише одна постанова або частіше всього тільки частина постанови. Такі виписки надсилалися виключно тим посадовим особам, яким безпосередньо доручалося виконувати дане конкретне завдання.

Значну інформативну цінність мають й документи фонду Секретаріату В.І. Леніна [10] та фонду Протоколів Ради Народних Комісарів, Комісії при РНК РСФРР, Ради робітничо-селянської оборони РСФРР [11]. Документи цих фондів дозволяють простежити процес становлення радянської форми державності України, проаналізувати взаємовідносини радянських республік до створення СРСР тощо.

Досить вагомими також є матеріали, що зберігаються у фондах документів особистого походження, зокрема, Й.В. Сталіна [12], Л.М. Кагановича [13], В.М. Молотова [14] та ін. Так, у фонді Й.В. Сталіна знаходимо матеріали про політичні аспекти російсько-українських відносин. В матеріалах вміщені дискусії партійних діячів щодо статусу України та

інших радянських республік у складі СРСР, звучать окремі пропозиції про розширення фінансових прав національних республік, прослідковується позиція партійних керівників з національного питання (В.І. Леніна, Й.В. Сталіна, Л.Д. Троцького, М.В. Фрунзе та ін.). У фонді Л.М. Кагановича представлені документи, які відображають діяльність його на посаді керівника КП(б)У. Тут зберігаються його особисті листи, нотатки, чернетки статей і виступів, доповідні записки, підготовчі матеріали до засідань політбюро ЦК КП(б)У та ін. У фонді В.М. Молотова зберігаються його звіти про поїздки на Україну у 1927 – 1932 рр.

Російський державний архів економіки (РДАЕ) займає особливе місце в сучасному інформаційному просторі. Створений у 1961 р., він став єдиним в Росії спеціалізованим сховищем економічної документації і найбільшим зібранням письмових джерел з соціально-економічної історії Росії та СРСР з 1917 р. по 1990-ті роки. У фондах РДАЕ зосереджений величезний пласт інформації про найважливіші етапи розвитку російської та української економіки, науки, техніки і соціальної сфери. До основного комплексу документів з обраної теми відносяться фонди центральних органів управління економікою СРСР: народних комісаріатів, міністерств, державних комітетів та їх головних управлінь. В першу чергу це документи Державного планового комітету СРСР (Держплан СРСР, 1921 – 1991), Вищої Ради Народного Господарства РРФСР і СРСР (1917 – 1932) [20], народних комісаріатів фінансів, зовнішньої торгівлі та Держбанку СРСР (1921 – 1991) (у тому числі органів управління економікою управління РРФСР до 1923 року). Про особливості економічної політики та розвитку промисловості в роки Громадянської війни, в період НЕПу та індустріалізації, свідчать документи фонду ВРНГ РРФСР і СРСР. Особливий інтерес представляють матеріали про промислової перепису 1920 р., що містять дані про понад 300 тисяч закладів дрібної і кустарної промисловості в Росії і Україні. Важливе історичне значення мають документи Держплану СРСР про становлення і розвиток нової системи господарювання, створенні методології

перспективного планування, дискусіях про шляхи економічного розвитку і пошуках виходу з кризи в 1920-х р. Значний масив статистичних джерел, що відклялися в фонді Центрального статистичного управління СРСР (ЦСУ) [21], Державного комітету СРСР по статистиці (Держкомстат), Держплану СРСР, а також у підвідомчих установах та науково-дослідних інститутах цих установ. У фонді ЦСУ СРСР зберігся багатоаспектний комплекс документів за статистикою природних ресурсів, фінансів, промисловості, сільського господарства, зовнішньої торгівлі, культури, охорони здоров'я і т.д. Специфіку статистичної документації складають таблиці, які інтегрують інформацію по основним господарським показникам в розрізі економічних районів, галузей, республік, країв і областей у порівнянні з аналогічними даними попередніх років, в тому числі з 1919 роком. Особливо слід виділити документи з обліку природного руху населення та аналізу його приросту. Це в першу чергу підсумки Всесоюзного перепису населення 1926 і 1927 рр. Основні етапи розвитку сільського господарства, особливості сільськогосподарського районування, переселенської політики, представлені в документах Наркомату землеробства РРФСР і СРСР (1917 – 1929) [22].

З матеріалів фонду зрозуміло, що більшовицькому центру вдалося на інституційному рівні не допустити відновлення управлінської автономії України в економічній сфері, яка так дратувала Кремль в попередній період.

Про характер політичних відносин між республіками на початку 1920-х рр. вказують матеріали фонду, в яких простежується поглиблення централізації і суттєве зниження статусу України як державного утворення.

Документи архівних фондів РДАЕ охоплюють питання економічних відносин РСФРР і УСРР та іншими республіками, які в ті роки намагалися вибратися з орбіти безпосереднього комуністичного впливу. Особливістю матеріалів фондів архіву являється те, що вони вміщують значно менше підсумкових, звітних документів, ніж директивних, «передбачуваних», оскільки складність політичної обстановки того часу зривала будь-які благі наміри і починання, і навіть готові торговельні договори. Тому досить

складно здійснювати вичерпну характеристику економічних відносин, які досить часто і швидко руйнувалися. Переважання директивних і організаційно-розпорядчих документів і недостатня наявність звітних особливо ускладнює аналіз, наприклад, про фінансування республік або галузей. Документів, що підтверджують отримання коштів Україною дуже мало.

Директиви російського уряду не завжди можна перевірити. А наявність декількох постанов по одному й тому ж питанню, що йшли одна за одною, означає. Швидше за все, що виконання цих розпоряджень затримувалося або вони зовсім не виконувалися. Наприклад, постанови стосовно порядку фінансування промисловості України та ін. Також важко працювати із матеріалами про те, як і кому розподілялися на місцях виділені кошти у випадку їх отримання. Практично відсутні відомості про повернення відпущених в порядку кредитування засобів. Оскільки ми не завжди можемо прослідкувати реалізацію директив центральних радянських політичних органів, то, відповідно, не можемо відповісти на питання: в якій мірі реалізовувалася економічна політика радянської влади стосовно національних окраїн? Також складно визначити і прокоментувати об'єм виділених центром коштів на той чи інший захід, оскільки в умовах постійного зростання інфляції надзвичайно складно судити про розміри будь-якої суми.

Отже, науковий підхід до фіксації якомога ширшої джерельної бази та комплексного аналізу і класифікації різних груп виявлених архівних документів у федеральних архівах Російської Федерації (м. Москва) дозволяє більш глибоко та повноцінно дослідити проблеми характеру взаємовідносин між РСФРР і УСРР у 20-і рр. ХХ ст.

Джерела та література

1. Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ), ф. Р-1235, оп. 24, 48, 57, 96.
2. ДАРФ, ф. Р-5674, оп.1, 2, 5, 14.
3. ДАРФ, ф. Р5446, оп. 26, 32, 78.
4. ДАРФ, ф. Р-1318, оп.1, 2, 10,12.

5. ДАРФ, ф. Р-5677, оп. 1, 2, 3, 4, 5, 7.
6. ДАРФ, ф. Р-6892, оп. 1.
7. ДАРФ, ф. Р-130, оп. 1, 2.
8. ДАРФ, ф. Р-3316, оп. 1, 2, 4.
9. Російський державний архів соціально-політичної історії (далі – РДАСПІ), ф. 17, оп. 3, 162, 112.
10. РДАСПІ, ф. 5, оп. 1.
11. РДАСПІ, ф. 19, оп. 1.
12. РДАСПІ, ф. 558, оп. 3, 7, 18.
13. РДАСПІ, ф. 81, оп. 1.
14. РДАСПІ, ф. 82, оп. 1.
15. Восьмой съезд РКП(б). Март 1919 года. Протоколы. – М., 1959. – 614 с.
16. Двенадцатый съезд РКП(б). 17 – 25 апреля 1923 года. Стенографический отчет. – М., 1968. – 921 с.
17. Политбюро ЦК РКП(б)-ВКП(б). Повестки дня заседаний. 1919 – 1952. Каталог / Т. I. 1919 – 1929. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 832 с.
18. Известия ЦК КПС. – 1989. - №12.
19. Источник. 1993. - №5 – 6.
20. Російський державний архів економіки (далі – РДАЕ), ф. 3429, оп. 1, 2.
21. РДАЕ, ф. 1572, оп.1,3.
22. РДАЕ, ф. 478, оп 1.